

In memoriam

MATTI RÄSÄNEN 1934–2020

Turun yliopiston kansatieteen professori Matti Räsänen kuoli 14.12.2020 86-vuotiaana Helsingissä. Hän oli syntynyt 8.5.1934 Kuopiossa.

Kansankulttuuriin Räsänen tutustui opettajana toimineen isänsä apulaisena tämän kerätessä loma-aikoinaan kotiseudultaan Tuusniemeltä muistitietoa ja esineistöä muun muassa Kuopion museoon, Kansallismuseoon ja moniin keskusarkistoihin. Isä ajeli kohteesta toiseen mopedilla pojan polkiessa jäljessä polkupyörällä. Perille päästyään juniori toimi valokuvaajana.

Kirjoitettuaan ylioppilaaksi Kuopion lyseosta 1953 nuorukainen kirjoitautui Helsingin yliopistoon opiskelemaan humanistisia aineita. Aineyhdistelmään sisältyivät kotimainen kirjallisuus, kasvatusoppi, Suomen historia ja suomalais-ugrilainen kansatiede. Räsänen, niin kuin monen muunkin aluksi historiaa tai suomen kieltä lukeneen polku johti maisterivaiheen jälkeen aluksi aputieteenä nähdyn kansatieteen syventäviin opintoihin. Toimiessaan ensin Savolaisen Osakunnan kotiseutusihiteerinä 1959–1964 ja kesäisten kotiseututieteen organisoijana sekä sittemmin osakunnan kuraattorina 1962–1964 Räsänen oppi yhteiskuntaan verkostoitumisen ja varainhankinnan tärkeät taidot. Osakunnasta löytyi myös tuleva vaimo, Riitta. Elämän mittainen kumppanuus kesti sekä kenttätyöt, tutkimusprojektit yhteisine ja erillisine julkaisuihin että sopeutumista vaativat muutot työpisteestä toiseen.

Työura alkoi Kansallismuseon kansatieteen osastolla 1959 ensin harjoittelijana, sitten apulaisamanuenssina ja tutkimusapulaisena, kunnes palkka alkoi juosta Suomalais-ugrilaisen kansatieteen assistentille 1962–1966. Näiden pestien taustalla oli aluksi Kansatieteen osaston johtajana ja sittemmin kansatieteen professorina toimineen tohtori Niilo Valosen vuonna 1955 aloittama suurprojekti, joka tunnetaan nykyisin *Seurasaarisäätiön kylätutkimusohjelmalla*. Kenttätöihin perehtyneenä Valosen apulaisena Matti Räsänen toimi 1959–1967 seitsemässä eri puolilla maata sijainneessa kylässä kenttätöiden tutkijana ja vetäjänä. Tutkimukset aloitettiin paikan topografisella tutkimuksella ja visuaalisella dokumentoinnilla, joita avattiin kylän asukkaita

haastatellen ja muista lähteistä koostetun muistitietohistorian täydennyksin.

Kynän sittemmin kirvottua oppi-isän kädestä entinen oppilas otti – muissa toimissa jo varttuneeksi tieteenharjoittajaksi edettyään – johtaakseen kylätutkimuksen julkaisuprojektin. Riitta Räsänen ja Anna Kirveennummi inventoivat ja yhdistivät mittavat arkistoaineistot Museoviraston kokoelmiin, ja laativat kylätutkimusten antia vuosikymmenten päästä tulkitsevan ja kontekstualisoivan, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaiseman *Suomalainen kylä kuvattuna ja muisteltuna* -teoksen. Teos oli ehdolla vuoden 2000 Tieto Finlandia -palkinnon saajaksi, mutta hävisi loppukilpailussa Helsingin slangia esitellelle murrejulkaisulle.

Matti Räsänen oli siis yksi niistä Niilo Valosen oppilaina ja alaisina aikanaan toimineista henkilöistä, jotka ottivat sittem-

min julkaistakseen oppi-isänsä perinnön. Tämän laajahkon tehtävän toteuttamisen mahdollisti paljossa juuri Matti Räsänen toiminta Seurasaaressäitiön perustetun tiedetoimikunnan puheenjohtajana. Kylien ohella päivänvalon näkivät Suomen kansanrakennusten historia Seurasaaressä ulkomuseon rakennuksia esimerkkinä käyttäen (kokoajana ja täydentäjänä Osmo Vuoristo), pihamuodot (Teppo Korhonen) ja ennen kaikkea *Talonpoikauskoti*-projektin sateenvarjon alla tuotetut huonekalututkimukset kirjoittajina Leena Sammallahti, Marja-Liisa Lehto, Leena Hakli ja Sinikka Mäntylä.

Räsänen assistentin ura katkesi vuonna 1967 hänen palattuaan juurilleen Kuopioon. Kuopion kaupunki oli perustanut museonhoitajan virat sekä museon Kulttuurihistorian osastolle että Luonnontieteen osastolle. Virat muutettiin sittemmin museonjohtajiksi. Työ alkoi koko rakennuksen saneerauksella, uusien näyttelyiden rakentamisella ja harrastajapohjalla hoidetun aineiston kokonaisvaltaisella inventoinnilla. Nyt 2020-luvulla kehä on kiertynyt umpeen museon saadessa uuden tilakokonaisuuden ja uudet näytteillepanot ovat tekeillä.

Maamme museolaitos koki 1970-luvun alussa siihenastisen historiansa merkittävimmän organisaatiomuutoksen, kun suurimmista museoista muodostettiin keskus- eli maakuntamuseoita uusine alueellisine valtuuksineen

ja velvollisuuksineen. Vuoden 1973 loppuun kestäneen työrupeaman aikana Kuopion museon johtaja linjasi useissa kirjoituksissaan maakuntamuseoiden toimintaprofilia samalla kun hän uudisti oman museonsa toimintamallin. Tuoreena näkökulmana oli muun muassa katseen kohdistaminen maaseutukulttuurin ohella myös kaupunkikulttuuriin. Fyysisen kaupunkiympäristön taltiointi oli purku-uhan alaisissa puukaupungeissamme tuolloin kiireellinen tehtävä.

Häviävän puukaupungin muistomeriksi saatiin Kuopiossa säilytettyä nykyisin Museokortteliksi nimetty neljän kadun rajaama kortteli. Sen ”pelastaminen” alkoi vuonna 1967, kun Kirkkokadun numerossa 22 sijaitsevan vanhan käräjätuvan purkaminen torjuttiin. Alkoi ajalle tyypillinen kiista purkamisen ja säilyttämisen puolesta ja vastaan. Museonjohtajan avuksi tuli valtakunnallinen auktoriteetti, Pekka Kärki Museovirastosta laatimaan alueen säilyttämisen yleissuunnitelmaa, joka saikin myönteisen arvion. Periaatepäätös museokorttelin perustamisesta tehtiin kaupunginvaltuustossa vuonna 1972. Sen jälkeen arkkitehti Hannu Puurunen laati jatkoselvityksiä ja profiilipiirustuksia alueen tulevasta hahmosta. Lopulliset valinnat säilytettävistä ja alueelle siirrettävistä rakennuksista tehtiin näiden pohjalta. Museo avattiin yleisölle Kuopion kaupungin 200-vuotisjuhlien yhteydessä 28.5.1982.

Toiminta kaupunkiympäristön säilyttämisen puolesta johti osaltaan siihen, että kaupunkitutkimuksesta tuli Räsäsen tiedemiesuran toinen päähaara runsaan julkaisutoiminnan muodossa. Sille löytyi aluksi kanava museon omassa *Aarni*-julkaisusarjassa. Kun 1960-luvulla alkoi ilmestyä lopulta 24-osaiseksi paisunut *Uusi Tietosanakirja*, kiinnitti päätoimittaja, ensiklopedisti Veli Valpola artikkelien kirjoittajiksi myös nuoria tutkijoita. Kansatieteen piiristä heihin lukeutui Martti Linkolan ohella Matti Räsänen.

Hoidettuaan Kuopiossa museaaliset perusasiat kuntoon alkoi tutkijan ura houkutella yhä enemmän. Siihen tarjoutui mahdollisuus Jyväskylän yliopistossa Etnologian laitoksen assistenttina, yliassistenttina ja apulaisprofessorina 1974–1986. Jo Helsingin-vuosina Räsäsen kiinnostuksen kohteeksi nousi Suomessa säilynyt vähäprosenttisten viljapohjaisten juomien - oluen, sahdin ja kaljan - unohtumassa ollut valmistusperinne. Pienpanimoiden tuleamista ei noihin aikoihin ollut edes uumoiltavissa. Ikään kuin airuena tulevalle tutkimukselle oli Räsäsen ensimmäinen tieteellinen julkaisu, *Seurasaaari*-lehdyksessä 1959 julkaistu kysely silpunteosta. Vaikka kyse oli varsinaisesti kotieläinten rehun valmistuksesta, toimivat mittaan katkaistut oljet myös kuurnan pohjalle levitettyinä suodatinkerroksena. Perinteisestä oluenpanosta valmistui *Kansatieteellinen arkisto* -sarjassa vuonna 1975 historiallis-maantieteellistä metodia noudattanut väitöskirja *Vom Halm zum Fass*.

Teoksen pohjalta kirjoittaja muokkasi pari vuotta myöhemmin suomenkielisen lyhennelmän *Ohrasta olutta, rukiista ryyppättävää*. Olutkulttuurin tutkimus ja jäsenyys Olut- ja panimohistorian yhdistyksessä säilyivät sittemmin rakkaana harrastuksena, jonka tuloksena kertyi vuosien mittaan laaja, julkaisematta jäänyt käsikirjoitus eurooppalaisesta oluthistoriasta. Arjen ruoka- ja juomatapojen tuore metodinen tarkastelu (1980) ja tapojen kuvaukset sosio-kulttuurisena kuvastimena jatkuivat 1980-luvun alkupuolella sekä kansainvälisissä seminaareissa että kotimaisessa julkaisutoiminnassa esimerkkinä vaikkapa teos *Savokarjalainen ateria* (1980) ja artikkelit *Lounaishämäläinen pitoperinne* sekä *Vierailujärjestelmä*.

Ajan tavan mukaan Räsänen liittyi jo opiskeluaikanaan oppiaineidensa tieteellisten seurojen jäseneksi ja ryhtyi käymään 1962 Suomalais-ugrilaisen seuran ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kuukausikokouksissa. Työ maakuntamuseon toimeliaana johtajana ja näytöt tutkijankyvyyistä väitöskirjan muodossa tuottivat kutsun Muinaismuistoyhdistyksen kirjeenvaihtajajäseneksi 1977. Kansatieteen dosentiksi Räsänen nimitettiin 1976 Turun, vuotta myöhemmin Jyväskylän yliopistoon ja Helsingin yliopistoon 1981.

Noihin aikoihin alueellisten pienyhteisöjen tutkimus ja sen ongelmat alkoivat kiehtoa tutkijaa. Hän julkaisi yhdessä Juhani Lehtosen kanssa aiheesta tutkielman Etnologian laitoksen sarjassa 1977. Useissa artikkeleissa tutkijan katse kiinnittyi ihmisten elämäntapaa muuttaviin innovaatioprosesseihin, siirtymiin tuotantotapojen monipuolisuudesta erikoistumiseen jne. Sittemmin Räsänen organisoii jyväskyläläisten tarinoiden ja muistojen keruuta kahden kirjan verran yhdessä kaupungin kulttuuritoimiston, Vanha Jyväskylä-piirin ja Riitta Räsänen kanssa. *Älylästä Tyhmälän torille* (1984) ja *Kuin tiiran lento* (1987) tukeutuivat muistelmiin 1920- ja 30-luvuilta.

Kaupunkitutkimus olikin se aiheperi, jonka tiimoilta Räsänen nautti Suomen Akatemian nuoremman ja vanhemman tutkijan apurahakausia 1978–1986. Kokonaisvaltainen 1900-luvun alkupuolen kaupunkiympäristön tutkimus valmistui 1989 Lappeenrannan kaupungista. Pisimmälle kaupunkitilan ja historian sekä tuolloisen nykypäivän suhdetta kartoitettiin yhdessä Svenska Litteratursällskapetin Folkkultursarkivetin kanssa Kaskisten kaupunkiin tehdyllä tutkimuskokeella. Projektin tulokset – paikallisen pikkukaupunkikulttuurin pysyvyys ja muutos – julkaistiin *Kaskinen – Kaskö* -teoksessa, joka ilmestyi kaupungin kaksi sataa ja SLS:n satavuotisjuhliin vuona 1985.

Vaihetta Jyväskylässä ei voi sivuuttaa mainitsematta inspiroivaa yhteistyötä Veikko Anttilan kanssa. Pohdinnat opetuksen tehostamisesta laitoksella sekä koko alan jatko-opintojen kehittämisestä kansatieteilijöiden yhdistys Ethnoksen seminaareissa saivat vauhtia 1980-luvulla. Kiitoksena Veikon panokselle organisaattorina alan tutkijat kirjoittivat suomalaista etnisyyttä ja identiteettiä

luotaavan juhlakirjan *Kansa Kuvastimessa* hänen 60-vuotispäiväkseen vuonna 1989. Sen toimittivat yhdessä Teppo Korhonen ja Matti Räsänen.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kutsui Räsäsen työjäseneksi 1977, valtuuskunnan jäseneksi 1983–1986 ja perinnevaliokunnan jäseneksi 1985–1996. Viimeksi mainittu luottamustoimi sattui aikaan, jolloin jo 1930-luvulla perustettu Studia Fennica-sarja jaettiin oppiainekohtaisiin alasarjoihin. Matti Räsänen sai vetääkseen *Studia Fennica Ethnologican*. Hänen toimittamanaan ja osin kirjoittamanaan näki päivänvalon *Pioneers* (1992) suomalaisen kansatieteen oppihistoria kuvattuna henkilöhistorioiden kautta. Etnologian oppihistoria on muutenkin hyvin edustettuna Räsäsen kirjallisessa toiminnassa vuosikymmenien varrella. Suomen kansatieteilijöiden yhdistystä Ethnos ry:tä Räsänen johti 1975–1977 ollen edesauttamassa sen nykyisen julkaisun *Ethnologia Fennican* toimittamista vieraskieliseksi.

Turun yliopistoon Kansatieteen oppituolin haltijaksi Matti Räsänen nimitettiin 1987. Siirryttyään eläkkeelle 1995 hän säilytti aineen dosentuurin vielä neljän vuoden ajan. Professorivuodet olivat hallinnon (yliopiston hallituksen jäsenyys 1990-luvun taitteessa), opetuksen ja tieteenalan koti- ja kansainvälisten suhteiden täyttämää aherruksen vuosia. Hän oli luonut suhteita ulkomaisiin tutkijoihin jo opintomatkojen yhteydessä, jotka suuntautuivat Unkariin (1962), Viroon (1964), Länsi-Lappiin ja Ruijaan (1966), Puolaan ja Neuvostoliittoon (1968), Norjan ja Tanskan museoihin (1969), Viroon ja Liettuaan (1973) sekä Saksaan ja Itävaltaan (1985). Osittain viimeksi mainitun matkan tuloksena ilmestyi sittemmin Outi Tuomi-Nikulan kanssa yhdessä työstyetty teos *Saksanmaalla* (2000). Saksan kansankulttuurin yleisesityksenä se on edelleen ainoa laatuaan. Saksalainen tutkimus on pitäytynyt tiukasti vain osavaltioiden tai maakuntien esittelyssä ilman laajempaa perspektiiviä.

Suomen ja Neuvostoliiton välisen tieteellis-teknillisen yhteistyökomitean kansatieteen ja antropologian työryhmän jäsenenä (1981–1993) Räsänen pohti ensin Moskovassa ja sitten Lappeenrannassa järjestetyissä symposiumeissa kylien ja kaupunkien kulttuurista jatkuvuutta ja vuorovaikutussuhteita ensimmäisen maailmasodan jälkeen. Pidetyt esitelmät julkaistiin Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksissa (1983 ja 1986). Usein vähäisin aineellisin resurssein tuetut projektit tuotettiin useamman kirjoittajan voimin. Niin kävi myös silloin, kun Räsänen sai johdettavakseen kansainvälisen suomalais-venäläis-virolaisen *Loviisa – Võru* -hankkeen. Julkaisu *Everyday life and Ethnicity. Urban Families in Loviisa and Võru 1988–1991* julkaistiin vuonna 1994. Oppiaineessa polkaistiin pystyyn 1990-luvulla myös inkeriläisiä koskenut tutkimus, jonka aineisto taltiointiin oppiaineen arkistoon. Molemmista projekteista valmistui sekä kirjoja että oppinnäytteitä. Neuvostoyhteistyöhön kuului

myös *Kuola*-hanke, jonka tuloksia tuottivat esimerkiksi poronhoitokulttuuria tutkineet Helena Ruotsala ja Jukka Pennanen.

Suomalais-unkarilainen kansatieteellinen yhteistyö oli ollut aktiivista Turussa jo Räsänen edeltäjän professori Ilmar Talven aikana, ja Räsänen toi sen piiriin myös omat yhteistyökumppaninsa. Tuloksena oli 1991 kutsu Societas Ethnographica Hungarican kirjeenvaihtajajäseneksi. Jäsenyys vuodesta 1985 eteenpäin yhdistyksessä Deutsche Gesellschaft für Volkskunde oli seurausta opintomatkasta ja yhteyksistä saksalaiseen ruokatutkijoiden ryhmään. Kotiseutu- ja museotyö pysyivät Matti Räsänen harrastuksena loppuun asti. Suomen kotiseutuliitossa hän toimi ensin valtuuskunnan jäsenenä (1972–1978) ja sittemmin tutkimusjaoston puheenjohtajana (1980–1984). Suomen museoliiton hallituksen puheenjohtajana hän oli 1974–1977. Muita yhteisöjä, joissa hän oli mukana, olivat muun muassa Kuopion Isänmaallinen Seura (1967–), Keski-Suomen museoyhdistys (1978–), Porthan-seura (1989–), Turun historiallinen yhdistys (1988–), Kalevalaseura (1990, työjäsen 1995–) ja Talonpoikauskulttuurisäätiö (1994–).

Viimeisimpänä paikalliskulttuurin esittelynä ja monivuotisen työn tuloksena Matti Räsänen julkaisi yhdessä Anna-Leena Siikalan ja Riitta Räsänen kanssa Savon maakuntahistoriasarjan viimeisen osan *Savo ja sen kansa* vuonna 2008. Se kirjoitettiin useiden humanistitutkijoiden yhteistyönä, Savon säätiön ja Euroopan Unionin aluekehitysrahaston tukemana sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana.

Teppo Korhonen

FT, dosentti, Helsingin yliopisto | FD, docent, Helsingfors universitet
(korhoset.mikkeli@gmeil.com)

Riitta Räsänen

FM, etnologi | FM, etnolog
(riittainkeri.rasanen@gmail.com)

Kirjoittajat ovat Matti Räsänen ystävä ja puoliso.
Skriventerna är Matti Räsänens vän och hustru.

Kuva | Bild: Kuva-Paijula.